

u svim nastavnim predmetima. Zadnja dva rada donose raspravu i iskustvo o autohtonim vrijednostima pojedinoga kraja ili jezika. Grupa autora pokrajine Bawaka pišu inspirativan tekst ("Meeting across Ontologies: Grappling with an Ethics of Care in Our Human-More-than-Human Collaborative Work") vodeći se filozofijom "wetj", koju definiraju kao "dijeljenje i odgovornost". Želeći se oduprijeti frustrirajućim barijerama i neodrživom radu, odlučili su se voditi etikom brige, dijeljenja i zajedničkoga stvaranja, bez obzira na to odakle tko dolazi, dokazujući da različitosti mogu pridonijeti boljem shvaćanju koncepta održivosti. Zadnji rad ("Ganawendamaw: Anishinaabe Concepts of Sustainability") autorice M. Noodin približava značenje autohtonoga jezika – anishinaabe. Autorica smatra da je najbolji način za poučavanje o ugroženim konceptima održivih ekoloških odnosa upravo uz pomoć ugroženoga, autohtonog jezika. Iako postoje mnogi izazovi u održavanju autohtonoga jezika i kulturne prakse toga naroda, autorica svojim radom dokazuje kako njezina pedagogija, ispreplećući jezik anishinaabe i priče, teži održivosti kulture njezina naroda, ali i nje same.

Epilog donosi zaključke i završna razmatranja urednika knjige. Autori ističu kako je važno svakodnevno naglašavati ulogu svakoga pojedinca u očuvanju našeg planeta. S obzirom na štete koje su učinjene i koje se ne mogu više ispraviti, autori pozivaju sve one koji rade u visokom obrazovanju da se suoče s činjenicama i da osvijeste važnost pokretanja inicijative za održivost. Uvjeti za primjenu interdisciplinarnoga pristupa poučavanja o održivom razvoju u ostale nastavne predmete često ne idu na ruku sveučilišnim profesorima, pogotovo u okolinama koje nisu spremne na nove uloge i nove zadaće,

međutim, kao što pišu autori, ova knjiga dokaz je da se može mijenjati praksa ako postoje uporni i motivirani pojedinci od kojih će poteći inicijativa. Autori su zahvalni svim visokoškolskim institucijama koje provode projekte koji se odnose na bilo koju dimenziju održivog razvoja te zaključuju i naglašavaju da upravo svi mi možemo i trebamo postati snaga koja će mijenjati visokoškolsko obrazovanje i, s druge strane, spasiti naš planet.

Ova knjiga vrijedan je doprinos i akademskoj i široj zajednici, prožeta je povezivanjem teorije i prakse i praćenjem dostignuća novih istraživanja u tome području. Svaka od tih priča vodi istom cilju – osvještavanju važnosti uključivanja obrazovanja za održivi razvoj u visoko obrazovanje. U tom smislu, ne misli se samo na kolegij u kojem će se učiti o ovoj tematici nego i na integriranje održivog razvoja u svaki kolegij i u svaku znanstvenu disciplinu. Dakle težnja za interdisciplinarnim i transdisciplinarnim pristupom učenju i istraživanju na sveučilištu od ključne je važnosti, a autorima u ovoj knjizi to je uspjelo u njihovu radu.

Jasmina Hadelá

<https://doi.org/10.5559/di.27.4.10>

Luke Martell
THE SOCIOLOGY
OF GLOBALIZATION
2nd Edition

Polity Press, Cambridge, 2016., 277 str.

Na prvu loptu upada u oči kako autor, L. Martell, otvarajući raspravu o globalizaciji, ima potrebu "očistiti teren" u samoj sociologiji kako bi takva rasprava imala potrebnu kakvoću. Nije, dakako, to "čišćenje terena" zamašno koliko sama složenica sugerira, a ne treba ni biti. Svodi se na, više nego korisno, autorovo isticanje nekih teorijskih i metodoloških orijentira u so-

ciologiji bez kojih bi rasprava o globalizaciji zajamčeno ostala "prekratka".

Prvi takav orijentir jest *interdisciplinarnost* sociologije. Naoko, takav je orijentir protivan konvencionalnoj predodžbi o sociologiji kao jedinstvenoj/homogenoj znanosti sa specifičnim predmetom. Orijetrom se takvo što i ne opovrgava. Ali se ističe kako je sociologijsko znanje toliko obuhvatno da se ne može / ne smije odreći znanstvenih spoznaja dobivenih i u "susjednim" znanostima, kakve su, primjerice, ekonomija ili politologija. Obje potonje određuju svoj predmet kao poseban aspekt društvene zbilje. Sociologija, pak, cilja na istraživanje društva kao cjeline. Samorazumljivo je kako se ta cjelovitost ne može dosegnuti ne uzmu li se u obzir gospodarski ili politički procesi u toj cjelini. Budući da je globalizacija proces prožet množinom ekonomskih i političkih čimbenika, valjani sociologijski pristup njezinoj analizi već je na metodologijskoj razini obvezan interdisciplinarnošću, a nije netočno reći i svojevrsnim "holističkim" horizontom analize.

Drugim takvim orijentrom autor, L. Martell, upućuje također na "klasično" određenje sociologijske analize. Njezin je predmet poglavito *socijalna struktura, procesi i odnosi*. Ovdje, očito, nedostaju sudionici, akteri i njihove prakse, na kojima, opravdano, ustrajava interakcionistička tradicija. No sama analiza globalizacije, izložena u knjizi, taj "nedostatak" izravno opovrgava. U njoj nalaze primjereno mjesto nekoliko važni sudionici globalizacije, kao što su: korporacije, velegradovi, države, globalni pokreti. Pače, na više mjesta autor, svjestan "lakoće" s kojom se upada u klopke ekonomskoga determinizma u tematski srodnim analizama, izrijeком ističe kako su ekonomska *motivacija* i srodni

"subjektivni" poticaji ključni za valjani sociologijski pristup.

Trećim orijentrom L. Martell ističe važnost veze između *sociologije i povijesne (povijesnih) znanosti*. Ta je veza u "klasičnoj" baštini sociologije nezaobilazna. Ali nije vidljiva u brojnim, posebnim, analizama. L. Martell pokazuje kako je aktualizacija te povezanosti nužna barem na dvije analitičke razine. Na prvoj razini izvlači se na vidjelo povijest *pojma* globalizacije. Premda ta povijest nije u krugu duga trajanja (počinje približno osamdesetih godina prošloga stoljeća), ona nudi brojne valjane uvide. Na drugoj razini izvlači se na vidjelo povijest globalizacije kao *posebne društvene stvarnosti*. Evolucija te stvarnosti neodvojiva je od evolucije zapadne modernosti i njezina uporišnoga sudioničkog trokuta: kapitalizam / tehnička struktura (industrializam) / nacionalna država.

Četvrtim orijentrom L. Martell ističe nužnost *empirijske analize* globalizacije i globalizacijskih procesa. Koliko se vidi, takvim pristupom cilja na dvije temeljne koristi. Prva se pokazuje u činjeničnoj određenosti javnoga znanja o globalizaciji: znamo o njoj više i potpunije. Druga se očituje u mogućnosti empirijske provjere brojnih, nije netočno reći utopijskih, slika globalizacije, kakva je, primjerice, "benigna" slika o globalizaciji kao nekonfliktnoj afirmaciji "kozmpolitizma", kao nepovratnom posustajanju nacionalne države i srodnim tvorevinama. Empirijske analize globalizacije mogu tek pokazati koji su i kakvi smjerovi globalizacije na djelu. Posredno, vidi se, Martell koristi od empirijskih analiza veže s mogućnosti *kritičke provjere* pojedinih općenih javnih predodžaba o globalizaciji, a time i s mogućnosti (kojoj, uostalom, i sociologija puno duguje) "funkcioniranja" sociologije kao društvene kritike.

Zagovarati istraživački "program" omeđen spomenutim orijentrima predvidljivo vodi središnjem pitanju knjige: *kako odrediti pojam globalizacije?* Povijesni uvid otkriva kako se obrisi toga pojma diferenciraju s pomoću četiri teorijska "vala", počevši od, kako je spomenuto, osamdesetih

godina prošloga stoljeća. U prvom su valu autori koje Martell označuje etiketom *globalisti*. U osnovi oni globalizaciju drže otiskom neoliberalne opsesije slobodnom trgovinom, kulturnom homogenizacijom i svjetskom vladom. U te procese ugrađen je i stanovit višak utopijskih očekivanja kako će globalizacija bitno pridonijeti jednakosti, kozmopolitskoj kulturi i funkcionalnoj konvergenciji sada slabo povezanih dijelova svijeta. U drugom su valu autori koje Martell označuje etiketom *skeptici*. U njihovim radovima izlaže se sumnji globalizacija kao zaseban proces, odvojiv od internacionalizacije. Potonju pak određuje mrežna suradnja nacionalnih država i njihovih saveza. U takvu kontekstu globalizacija je pretežno zaseban lik javnoga jezika, a ne odredljiva, navlastita stvarnost. U radovima autora trećega vala, Martell ih etiketira nazivom *teoretičari transformacije (transformationalists)* globalizacija se, naspram autora prvoga vala, gdje su konvergencija i homogenizacija ključni procesi, drži procesom prožetim brojnim specifičnim razlikama, ali se te razlike "razigravaju" osloncem na *globalna uporišta*. U skupini autora četvrtoga vala pretežu *post-strukturalisti*. Već autori drugoga vala (skeptici) ističu kako je globalizacija jezičnoga diskursa stvarni sadržaj globalizacije. Post-strukturalisti sugeriraju kako je na djelu specifična jezična moć koja bitno određuje kako će društvo interpretirati stvarnost. Budući da je ona, jezična moć, povezana s određenim ekonomskim ili političkim interesima, prednost imaju one interpretacije stvarnosti koje olakšavaju / legitimiraju ostvarivanje tih interesa. U kontekstu zapadne modernosti to, ponajprije, znači, pokradimo P. Bourdiea, legitimiranje "imperijalizma univerzalnog"; na toj podlozi

jezična legitimacija interesa finansijskoga kapitala i velikih korporacija kao "globalnih" bitno je olakšana.

Uzimajući spomenute skupine autora i radova u obzir, ali i specifično sociološki uvide autora kao što su, primjerice, A. Giddens, R. Robertson, D. Harvey, R. Holton, D. Held, M. Waters, J. A. Scholte ... Martell ističe pet osnovnih obilježja koja bi imala jasnije opisati sociološki idealni tip globalizacije. (a) Na *prostornoj* razini neki su autori pokušali globalizaciju izjednačiti sa "suprateritorijalnošću", dakle s novom, natkriljujućom, razinom prostorne integracije suvremenih društava. Martell opravdano primjećuje kako je takvu razinu nemoguće odijeliti od "nižih" razina: mjesne, regionalne, nacionalne. Stoga drži korisnijim istaknuti kako se, prostorno promatrano, globalizacija događa / treba događati na *svim kontinentima* i obuhvaćati većinu socijalnoga prostora na njima. Drugačije rečeno, globalizacija se događa / treba događati – *svemjesno*. Pak, globalni sudionici su oni koji su sposobni za takve, "daljinske" prakse. (b) Po *socijalnom obuhvatu* globalizacija je "globalno inkluzivna". To znači da obuhvaća / teži obuhvatiti dobra, sudionike, postupke itd., *sa svih strana podjednako*. To je, primjerice, razlikuje od "vesternizacije", gdje je na djelu proces koji asimetrično širi dobra, sudionike i postupke s jednoga područja. Globalizacija, naprotiv, podjednako uključuje sve kontinente i sve zemlje na njima (popočena "lateralnošću"). (c) *Funkcionalno* promatrano, globalizacija se oblikuje, a i oblikuje, "proizvodi", *međuviznost* sudionika, sektora, područja. Za nju nije dostatna tek međusobna povezanost, (dodirnutost) sudionika i područja, jer u nju mogu biti ugrađeni asimetrični predlošci podređenosti / nadređenosti. Međuviznost, pak, implicira simetričnu *uzajamnost* utjecaja raznih područja, sudionika, sektora, gdje svaki aktivno generira utjecaje, ali i "podliježe" utjecajima drugih. (d) *Normativno* promatrano, globalizaciju određuje intencija k stvaranju *stabilnih* i *uređenih* odnosa između sudionika i područja. Naspram hi-

rovitosti, slučajnosti ili privremenosti / povremenosti, u globalizaciji se nameće potreba za sustavnom regulacijom i odgovarajućom institucijskom konfiguracijom. (e) Teži li se "zahtjevnijem" obrisu pojma, Martell sugerira kako mu se obično dodaju još dva određenja: *demokratski proces* (s onu stranu razdiobe: elita – masa) i prisutnost *svijesti* da se nešto događa "globalno", da je globus jednim / jedinstvenim mjestom.

Predložena obilježja još ne omogućuju temeljitiji uvid u kakvoću globalizacije kao procesa s konkretnim učincima i posljedicama. Ali omogućuju odijeliti globalizaciju od "konkurentnih" pojmova. Na tragu analize nekih mjerodavnih autora (primjerice, J. A. Scholtea) Martell sugerira nekoliko korisnih razlika. Primjerice, "internacionalizacija" nije istovrsna globalizaciji. Njome se opisuje prekogranična suradnja između posebnih država ili nacionalnih teritorija. Lako je uočiti kako je nemali broj događaja i postupaka po korijenu internacionalan, a ne globalan. Budući da je riječ o "starom" predlošku, nije nužno mehanički ga potiskivati novim terminom. Ni "liberalizacija" se ne može izjednačiti s globalizacijom. Posrijedi je termin kojim se opisuje kakvoća režima "mekih" granica između država; svrha takva režima jest olakšati protok roba, novca, ljudi, znanja između država. Taj njegov učinak lako navodi na pomisao kako je na djelu posve nova, globalizirana, stvarnost. Premda se često "upisuje" u globalizaciju, ni pojam "univerzalizacija" nije joj istovrstan. Težnja dodjeli univerzalnoga položaja određenim vrijednostima, poznato je, konvencionalnom je sastavnicom velikih religija, stoljećima "starijih" od globalizacije. Pak, "univerzalizacija" dobara i iskustava svodi se na disperziju tih dobara i iskustava

po svijetu, kakva je konvencionalno prisutna u svakoj ambicioznijoj trgovinskoj politici posebnih država ili saveza država. U tom kontekstu javljaju se i posebni predlošci standardizacije ili homogenizacije socijalnih praksa, ali bez ikakve globalizirane nad/stvarnosti.

Oslanjajući se na povijesne uvide u zapadnu modernost, Martell drži kako je utemeljeno vjerovati da je stanovita stvarnost globalizacije u suvremenosti na djelu. Kraj prošloga, 20. stoljeća, i početak 21. obilježen je nestankom Hladnog rata i usponom informacijske tehnologije. Međutim, američka nadmoć i internet, sugerira Martell, nisu utemeljili globalizaciju. Dinamika modernosti, u već spomenutu trokutu: industrijska tehnika / kapitalistička ekonomija / nacionalna država / oblikovala je "globalne forme" djelovanja. Unutar njih posebno su informacijske tehnologije utjecale na stvaranje novih mogućnosti. Stoga je točnije, tvrdi, govoriti o "ekstenziji" modernog razdoblja u globalizacijske likove, osloncom na (moderne) institucije i (novu) tehničku strukturu *negoli o novoj eri globalizacije*. Spomenutu "ekstenziju" bitno je olakšala nova komunikacijska infrastruktura i, s njom povezana, prometna infrastruktura. Osloncom na *višak tehničkih mogućnosti*, što se sada akumulirao u toj infrastrukturi, postalo je moguće uspostaviti novu pokretljivost kapitala, trgovinske razmjene, socijalnih skupina, tehničkih i proizvodnih sklopova, funkcionalnih znanja ...

No ista "ekstenzija" modernosti nalaže (budući da je posrijedi modernost) kritičku provjeru njezinih učinaka. Pritom se uporište te provjere ima izvesti iz *same te modernosti* i njezinih temeljnih intencija. Martell sugerira kako se ta kritička provjera treba izvesti iz trijadične analize: *moći, nejednakosti i tipova sukoba* (konflikata) što "iznutra" određuju stvarnost globalizacije. Na tom tragu Martell smatra kako je ekonomska sfera ključna u stvaranju i akumulaciji moći. S obzirom na suvremeno razlikovanje "tvrde" i "meke" moći, te svojevrsne napetosti između marksovske i ve-

berovske interpretacije moći, Martell ima potrebu višekratno upozoriti na to kako isticanje ekonomske sfere kao ključnoga "sektora" u stvaranju i akumulaciji moći nije istovrsno zagovaranju ekonomskoga determinizma. (Već je naznačeno, različite ekonomske motivacije, kao sastavnice *subjektivne autonomije* društvenih sudionika, ne dopuštaju reducirati djelovanje tih sudionika na pravocrtni posljedični otisak ekonomskih čimbenika.) No, na drugoj strani, metodologijski je nužno pokazati kakva je ekonomska stvarnost onoga što se legitimira likom globalizacije.

Orijentirajući se tom analitičkom intencijom, Martell pretresa nekoliko posebnih događajnih "sektora", primjerice: globalizaciju kulture, obilježja globalnih migracija, obrise globalne nejednakosti, ekonomsku osnovu globalizacije, odnos država i globalizacija, mogućnosti antiglobalizacijskih pokreta ... Vjerodostojan prikaz rezultata analize svakoga od spomenutih "sektora" nadmašuje okvire ovoga osvrt. Stoga je korisno upozoriti na nekoliko nalaza s vrijednim implikacijama na interpretaciju globalizacije. (a) Analiza ekonomske stvarnosti pokazuje da su ekonomske strukture i ekonomska moć pretežno u rukama manje skupine sudionika. Ima li se na umu prije skicirani obris idealnotipskog određenja globalizacije, lako je uočiti kako se takvo stanje, s obzirom na moć i nejednakost, ne može izjednačiti s (takvom) globalizacijom. Prije će biti, kako sugeriraju i analitičari iz drugoga vala rasprava o globalizaciji, da je na djelu *internacionalizacija* ekonomske sfere, a ne globalizacija. (b) Analiza globalnih migracija pokazuje da one nisu, uzmu li se u obzir prije skicirana idealnotipska obilježja globalizacije – globalne. Množina je usmjerena iz siromašnijih i razvojno manje uspješnih država

prema snažnije razvijenim, navlastito na potezima: s juga prema sjeveru i s istoka prema zapadu. K tomu, množina migracija zbiva se u okviru manjih regionalnih područja, ovisno o propusnim migracijskim "kanalima". (c) U okviru kulturne globalizacije javljaju se specifični procesi kao što su homogenizacija i hibridizacija. Već su u razdoblju "rane" zapadne modernizacije oblikovani specifični likovi homogenizacije socijalnoga ponašanja izvedeni iz tehničkih ili sigurnosnih uvjeta primjerene uporabe dobara (primjerice, higijena, stanovanja ili pripreme hrane, standardizacija ponašanja u prometu, standardizacija uporabe tehničke opreme u kući, primjerena komunikacija tehničkim pomagalima itd.). Ograničeni broj "alternativa" ovdje je određen, ponajprije, svojstvima tehničke strukture i njezinim proizvodnim kapacitetom. No hibridizacija ima drugi kontekst. Na prvoj razini ona se može držati *proizvodom kulturne industrije*. U skladu s tim, ona je tržišni fenomen s pomoću kojega internacionalne korporacije ostvaruju svoje (profitne) interese. Na drugoj razini, kako sugerira i Z. Bauman, u njoj se očituje način na koji *društvene elite interpretiraju globalne kulturne promjene*. Na obje razine vidi se kako hibridizacija nema čvršću vezu s osobnom i društvenom autonomijom, na temelju koje bi se mogla legitimirati kao rezultat moderne slobode. Na prvoj razini ona je otiskom korporacijske moći, na drugoj razini otiskom je socio-kulturne nejednakosti. (d) Zbog očite važnosti uloge nacionalnih država u "globalnom kontekstu" Martell sugerira kako bi bilo točnije brojne promjene što se etiketiraju globalizacijom označiti riječju – *internacionalizacija*. Na važnost te uloge već upućuje, kako je naznačeno, razdioba ekonomske i političke moći u krugu jednog / ograničenoga broja država i njihovih saveza. Ali i činjenica da nacionalizam, navlastito u sferi kulture, gdje se iščitava položaj nacionalnog identiteta, ostaje nezamjenjivim čimbenikom promjena i razvitka. U jednom od zaključaka (na kraju knjige) Martell ističe kako *raznolikost nacionalnih politika* i praksa dopušta zaključiti

Knjiga obaseže 277 stranica. Razdijeljena je na 12 osnovnih poglavlja plus Zaključak. Priloženo je 13 tablica i 5 crteža, Indeks imena i pojmova te iscrpan popis literature koji se može držati i posebnom vrijednošću knjige. Treba je pročitati.

Ivan Rogić

ti da nacionalne vlasti nisu izgubile sposobnost ostvarivanja "socijalne demokracije" i opće dobrobiti, alternativne u odnosu na neoliberalni smjer promjena. (e) Martellova analiza sugerira kako treba razlikovati određene tipove političke / ekonomske moći. U osnovi, ta se razdioba može svesti na četiri osnovna tipa. Prvi, i zacijelo / bezuvjetno globalni, tip moći oblikuje se u obrisima *carstva / imperija*. Drugi tip moći, s nedvojbeno globalnim, učincima, ali i sa snažnijim udjelom internacionalizacije, očituje se u *državi / hegemonu*. Takva država djeluje u krugu međusobno povezanih država, ali je "prva među jednakima", iliti orvelovski rečeno, nešto "jednakija" od drugih. Treći tip moći oblikuje se u *nacionalnim državama* ili višenacionalnim federacijama, domašaj kojega je omeđen određenim *regionalnim horizontom*. Četvrti tip moći jesu države, nacionalne ili višenacionalne, sa *subregionalnim* ili skromnim mjesnim (u širem smislu) područjem utjecaja.

Već i ovaj, više nego shematičan, osvrt na Martellove analitičke uvide pokazuje kako je uvodno obvezivanje sociološke analize prije spomenutim orijentirima sve prije negoli retoričko. Bilo da se motri pod vidom neoliberalne globalizacije bilo pod vidom internacionalizacije, sociološka analiza svjetske preraszdiobe moći i utjecaja, proizvodnih i ekonomskih sposobnosti, internacionalnih migracija, kulturnih promjena, transformacije funkcija nacionalne države i srodnih procesa nije moguća, kako Martell uvjerljivo pokazuje, bez "obnove" sociološkog interesa za suočavanje s – cjelinom društvene stvarnosti. Na to, uostalom, obvezuje i "klasični duh" sociologije oblikovan u modernosti i modernošću. Posrijedi je dobra i poticajna knjiga, neovisno o nekolikim "slijepim" mjestima.